

středí, aby se staly samostatnými, racionálními subjekty, ale tento proces se neustále odehrává v napětí mezi emancipací a regulací, mezi vlastním jednáním a dozorem. Přestože se tato teze týká obou pohlaví, existují zde genderové rozdíly. Napětí autorka netradičně zkoumá prostřednictvím kategorie „emoce“ – „realizace vlastního aktérství vyvolává pocity strachu a úzkosti, ale i potěšení a radosti“ (s. 35) –, „prostor a hlas“ a tělesnost vůbec. Na tomto pozadí pak analyzuje utváření „jednajícího já“ u dívek a demonstrovuje ho na třech rozhovorech se středoškolačkami. Obecným závěrem je zjištění, že „Dívky musí hledat rovnováhu mezi schopností jednat a subjektivací (kladu zde otázku, zda se tento pojem neměl přeložit jako „objektivace“, pokud ho chápeme ve foucaultovském smyslu – pozn. HH) k tomu, aby mohly využívat svůj hlas a tělo v prostorách školy, a přitom se nemusely konfrontovat s frustrujícími dohlížecími praktickými“ (s. 49). Použité analytické nástroje výrazně obohacují studium vylučujících praktik ve vztahu k občanství.

Druhá studie se rovněž týká evropského prostoru, a to nám velmi blízkého. Shana Penn (USA) hned po roce 1989 začala provádět rozhovory s ženami z postkomunistických zemí (také u nás) hovořícími anglicky a svá zjištění průběžně publikovala, takže má v tomto ohledu za sebou dlouhou, zažitou badatelskou zkušenost. Zde publikovaná studie „Vytrvalá revoluce. Ženy a vedoucí úlohy“ se zaměřuje na roli žen v polské Solidaritě. Genderový rozměr tohoto hnutí, který zde odhaluje, je až nečekaně zajímavý. Vychází z konceptu „sebeomezující revoluce“, spojeného s obdobím stanného práva, který podle narátorek vymysleli mužští představitelé Solidarity, ale nebyli s to toto sebeomezení realizovat, neboť vyžadovalo velkou trpělivost a vytrvalost – již byly podle nich mnohem více schopny ženy, jež pro to používají koncept „vytrvalé revoluce“. Právě zde se text ocitá na hraně esencialismu (který Penn nicméně reflektuje), neboť narátorky jsou přesvědčeny o uzpůsobení ženských vlastností pro trpělivou práci, kterou zde vykonávaly. Stu-

die v každém případě přesvědčivě dokládá, že „Aktivismus žen přestal být v tomto období marginální záležitostí a poprvé se stal jádrem strategií, struktur a aktivit demokratické opozice v Polsku.“ Tvrdí se zde dokonce, že „Nebýt žen, opoziční hnutí by prostě neexistovalo“ (s. 59). Teoretickou inovací je zde pojem vytrvalé revoluce, jenž se jako nosný osvědčuje i u následující studie.

Deborah Cohen a Lessie Jo Frazier se v kapitole „Kdo by protirečil roku 1968? Genderově diferencované narativy, participativní prostory a politické kultury“ zabývají narativy o studentském hnutí roku 1968 v Mexiku. Je třeba upozornit, že se nezaměřuje pouze na ženy, ale první část studie zpracovává hlasy mužských vůdců hnutí, tematizaci prostoru vězení, násilí a maskulinity a obraz hrdinského mužského jednání. Upozorňuje, že v memoárech dominantní vězeňská zkušenost, jakkoli je její tematizace pochopitelná, zakrývá širší pojetí hnutí. Autoři zde nepřekvapivě odhalili podíl historiků na zkresleném obrazu hnutí: ti údajně buď tvrdí, že se ženy hnutí vůbec nezúčastnily, nebo že jejich účast chod hnutí nijak neovlivnila. Opět nepřekvapivě autoři v rozhovorech se 60 účastnicemi zjistili, že pocity většiny narátorek korespondují s názorem historiků. Obvyklé genderové zacyklení je zde dokonalé. Z rozhovorů však nakonec vyplynul podobný závěr jako v případě Solidarity, že aktivity žen spočívající například v zajišťování jídla a diskusích, které vedly mimo prostor univerzity, umožňovaly hnutí dále růst. Autoři tvrdí, že „mladé ženy ... takzvanou ženskou prací dokázaly zaangažovat širší společenské kruhy“ (s. 90). V důsledku tak ženy „zpochybnily hranice, které měly omezovat jejich účast na hnutí, a ovlivnily tak širší kulturní, sociální a politické vztahy“ (s. 97).

Na jiný případ marginalizace upozorňuje studie Pun Ngai a Wu Ka-Ming (Hongkong) „Žité občanství a migrantky z nižších tříd v Číně. Světové město proti vlastnímu obyvatelstvu.“ Studie se týká Hnutí za právo na pobyt, které reagovalo na situaci vzniklou poté, co Hongkong pře-

---

*pečnost. Bezpečnostní politika státu je definována především muži, diskutující se zabývali i otázkou, jaký typ maskulinity tito muži představují. Shodli se na tom, že tady důležitou roli hraje tradiční patriarchální maskulinita, kterou reprezentuje například Miloš Zeman. V reakci na otázku, zda by česká debata o bezpečnosti vypadala jinak, kdyby v ní bylo více žen, Lubica Kobová konstatovala, že sama přítomnost žen změnu negarantuje. Ženy podle jejího názoru mohou velmi rychle „naskočit na jestřábí rétoriku“. Za zásadnější považuje vyvolání diskuse o tom, co vlastně bezpečnost je, proměnu současného velmi úzkého pojetí bezpečnosti. Součástí debaty o bezpečnosti by podle ní měly být i otázky jako bezpečnost žen před genderově orientovaným násilím, bezpečnost starších lidí před kriminalitou a také to, že i muži jsou zranitelní a mají své potřeby týkající se bezpečnosti.*

## DRUHÉ STRANY DĚJIN. ZPRÁVA Z LETNÍ ŠKOLY / Darja Čablová

„Všichni máme minulost. Existují tedy jedny dějiny všech, nebo více příběhů o minulosti? Čí dějiny učíme?“ Tyto otázky stály v podtitulu pozvánky na letní školu Druhé strany dějin, kterou pro učitele a učitelky ve dnech 25.–26. srpna 2016 připravilo oddělení vzdělávání Ústavu pro studium totalitních režimů (dále ÚSTR). Výchozím bodem nebo odrazovým můstkem zkoumání měly být dějiny žen. ÚSTR v rámci vzdělávání vyučujících s aprobační dějepis či základy společenských věd pořádá pravidelné workshopy a semináře, jednou ročně pak dvoudenní letní školu věnovanou konkrétnímu didaktickému tématu nebo problému. Didaktičky a didaktici z ÚSTR letos chtěli inspirovat návštěvníky a návštěvnice letní školy k zamyšlení nad různými perspektivami, jejichž prostřednic-

šel pod čínskou správu, a týká se dětí, které se narodily rodičům s hongkongským občanstvím, ale v kontinentální Číně. Zaměřuje se na ženy z nižších tříd, jejich „zkušenosti a subjektivity“. V této souvislosti autorky v návaznosti na studie kulturního a transnacionálního občanství zavádějí pojem „žitého občanství“ a definují ho jako „ztělesnění každodenních praktik a zkušeností mnoha lidí z nižších tříd“ (vše s. 111). Tu zkoumají v souvislosti s globalizací, ale i kuriózním „sociálním systémem bez občanských práv“, kdy z rozhovorů vyplývá, že tyto dva prvky v realitě stojí proti sobě a stavějí zkoumanou skupinu do schizofrenní situace. V obecné rovině potvrzují tezi, že změny, které zde probíhají pod hlavičkou rozvoje, mají zároveň selektivní vylučovací efekt – „každodenní životní zkušenost informátorek se nijak neshoduje s tím, co slibuje diskurz globální ekonomické transformace“ (s. 128).

Studie Charlese T. Lee (USA) „Holý život, meziprostory a třetí prostor občanství“ vychází z etnografických studií jen sekundárně, neboť její ambice je teoretická: vychází zejména z dnes již klasických prací Giorgia Agambena (dvě jeho zásadní práce vyšly česky) a zároveň s ním polemizuje a nabízí doplňující koncepty, také z Michela Foucaulta a dalších. Předmětnou skupinou, v jejímž rámci teoretické úvahy probíhají, jsou migranti a migrantky bez občanského statusu – z empirického hlediska tak autor rozšiřuje Agambenovu tematizaci uprchlických táborů o specifický prostor „domácností jako pracovního prostředí migrantek, kde neplatí pracovní právo ani předpisy“ (s. 135). Reprodukovat složitou argumentační strukturu není v rámci recenze možné, pokusme se však alespoň přiblížit inovační ambici autora, který rovněž nabízí nový koncept občanství, jenž nazývá „třetím prostorem“. Agambenovu koncepci meziprostoru, kterou vnímá jako ze své podstaty binární – mezi politickým životem a holým životem –, rozšiřuje na základě poznatků o životě osob bez občanského statusu a žijících mimo tábory takto: „Zavrhnuté subjekty však nevyužívá-

jí viditelné politické aktivity, ale místo toho si nepozorovaně přisvojují liberální scénář občanství. Mezi politickým životem a holým životem tedy existuje třetí prostor žitých praktik, kde imanentní outsideri prostřednictvím vyjednávání a subverze napodobují suverénní moc“ (s. 146). Stojí za přečtení, čím je ve studii tato teze empiricky doložena.

Teoretickou polemikou se sekundárním využitím existujících prací je i poslední studie Bice Maiguashcy „Překračování hranic spektakulárních vystoupení. Teorie sociálního hnutí, feministický antiglobalizační aktivismus a praxe principiálního pragmatismu.“ Na rozdíl od předchozí studie, která se feministické problematiky dotýká spíše okrajově, tato se zaměřuje na souvislosti mezi převažujícím paradigmatem teorií sociálních hnutí, jež má podle autorky konstruující efekt, neboť „koriguje a usměrňuje teorii a praxi protestního hnutí“ (s. 188), a praktikami feministek v rámci hnutí za globální spravedlnost. Druhý argument, formulovaný z opačné strany, poukazuje na heuristickou užitečnost mapování praxe feministických antiglobalizačních aktivistek (samozřejmě z feministického hlediska) pro odhalování jistého typu uskutečňování politiky, který autorka označuje jako „principiální pragmatismus“ (tamtéž), jemuž se podle jejího názoru dosud věnovala velmi malá pozornost jak na teoretické, tak i na empirické úrovni.

Motiv *pragmatismu* se v jednotlivých studiích objevuje již poněkolkáté – ve studii o Solidaritě fascinují informace o účelově pragmatickém (zastíracím) využívání konzervativní symbolické ikony Matky Polky intelektuálkami, které držely onu „vytrvalou revoluci“. Podobný motiv najdeme v popisu chování migrantek pracujících v domácnostech (využívání a zároveň obcházení systému). Pokud je však motiv pragmatismu teoreticky povýšen na koncept „principiálního pragmatismu“, měli bychom ho začít brát vážně jako jakýsi transverzální, čtvrtý pilíř – možná příznačný pro současnou, postmoderně odideologizovanou dobu –, jenž lze vztáhnout ke každému ze tří pilířů, jež nabízejí editorky.

---

*tvím je možné na české dějiny nahlížet jinak než zavedeným prizmatem „velkých příběhů“, které jsou utvářeny a reprodukovány dominantními mocenskými diskursy. Workshop se konal v Praze v příjemném prostředí Centra současného umění DOX a přihlásilo se na něj kolem 70 vyučujících ze středních škol v Česku.*

*Vzhledem k tomu, že genderová perspektiva a vůbec gender jsou stále pro mnoho – možná i většinu – učitelů a učitelek na základních a středních školách pojmy mlhavé, bylo nutno zúčastněným stručně, ale jasně a výstižně představit pojem gender i způsob uplatnění genderové optiky při zkoumání a výkladu historie. Tohoto úkolu se velmi dobře ujal hostky letní školy – Denisa Nečasová, historička z Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, a Zuzana Štefková, kunsthistorička z Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Pro obě je genderová perspektiva integrální součástí bádání v jejich zájmových oblastech, což předvedly publiku ve formě zajímavých a přehledných přednášek, jimiž zahajovaly oba „školní dny“.*

*Denisa Nečasová uvedla posluchače a posluchačky do problematiky genderu v historii během dvouhodinové dopolední prezentace Ženy a gender jako předmět historického bádání v prvním dnu letní školy. Přednášející srozumitelně charakterizovala samotnou kategorii genderu a její význam pro historické bádání. Během výkladu také vysvětlila rozdíl mezi dějinami žen a dějinami genderu, přičemž zdůraznila, že obojí je důležité k získání komplexního pohledu na dějiny.*

*Zuzana Štefková zahajovala druhý den letní školy workshopem Nejen v sukni: Genderové aspekty současného českého a slovenského umění. Nejprve se přednášející věnovala genderové problematice v souvislosti se současným českým a slovenským uměním, ať už z praktického hlediska ve smyslu rozdílů v četnosti výstav ženských autorek a mužských autorů, tak prostřednictvím abstraktnějších úvah, např. zda existuje „ženské“ či „mužské“ umění. Přednášející poté účastníky a účastnice vyzvala k vy-*

Nakonec si v souvislosti s problematikou vylučování nemohu odpustit upozornění na praktiky těch, kdo u nás mají moc vytvářet nástroje kontroly jazyka – při psaní této recenze mi tato kontrola jako neznámé – či nekorektní? – vyznačuje pojmy „zneviditelnování“, „marginalizované“,

„agentnost“, „genderově“, dokonce i „nativ“. Již dlouho mám podezření, že zde máme co do činění s dominancí přírodních věd nad společenskými a humanitními, o feministickém diskursu nemluvě.

## STUDIUM SLOVENSKÉ VIZUÁLNÍ KULTURY 50. LET GENDEROVOU PERSPEKTIVOU / BLANKA NYKLOVÁ

ORAVCOVÁ, JANA. 2014. *MOCNÉ ŽENY ALEBO ŽENY MOCI? VIZUÁLNÁ KULTÚRA, REPREZENTÁCIA, IDEOLÓGIA*. SELCE: CSY, S.R.O.

V roce 2014 vydalo slovenské nakladatelství Csy, s.r.o., knihu slovenské historičky umění Jany Oravcové s titulem *Mocné ženy alebo ženy moci? Vizualna kultúra, reprezentácia, ideológia*, a to v graficky poutavé úpravě Palo Bálika. Název formou otázky navozuje přinejmenším dvojí zpochybnění: na jedné straně se dotýká postavení žen ve slovenské společnosti procházející bouřlivými změnami spojenými s nástupem komunistické strany k moci v roce 1948, na straně druhé se kniha zaměřuje na rozpory politiky reprezentace. Autorka se věnuje zobrazením, jež se nějakým způsobem vážou k proměně genderového uspořádání společnosti v období mezi lety 1948 a 1959. Poukazuje na napětí mezi zobrazeními politických ideálů ženství a žitou každodenní realitou v nově industrializované zemi. Zajímá ji, do jaké míry je relevantní teze o emancipaci vnucené shora a do jaké míry se samy „objekty moci“ – tedy ženy – na změně genderových vztahů podílely, popřípadě se jim nebránily. Zároveň titul odkazuje na problematiku reprezentace a jejích dopadů na společnost. Autorka se tak v textu několikrát vrací k otázkám toho, jak reprezentace funguje, a snaží se narušit převládající pohled na vizuální kulturu daného období jako přímý – a tedy neproblematicky uchopitelný – výsledek po-

litické objednávky. Snaží se ukázat, nebo alespoň promyslet, vliv, který měly zkoumané reprezentace na ideologii, jež je měla údajně zcela determinovat.

Daným rozporům se Jana Oravcová věnuje v obsáhlém teoretickém úvodu, ve čtyřech analytických kapitolách a poměrně stručném závěru. Knihu přitom podle autorky, jež se dlouhodobě zaměřuje na otázky feministických studií dějin umění, nemáme chápat jako lineární celek, naopak je možné jednotlivé analytické kapitoly číst odděleně. V tom spočívá i jeden z problémů jinak velmi přínosné knihy.

Z pohledu společenských věd je logické začínat teoretickými východisky, což Jana Oravcová činí. Postupně odkazuje na díla feministických autorek, přičemž se snaží zdůraznit nemožnost aplikovat teoretické rámce vzniklé za specifických společenských a historických podmínek bez problémově někde jinde. Naráží tak na práce českých a slovenských feministek (Alena Wagnerová, Hana Havelková, Zuzana Kiczková a další), jež se především v 90. letech vyrovnávaly s podobnými snahami i s vlastní zkušeností socialismu normalizace. Výběr děl autorek je však problematický, neboť jejich reflexe se netýká období 50. let (a často ani specificky Slovenska), navíc se zde neobjevují například stu-

tvoreni vlastního uměleckého díla, a to pod vedením členek skupiny Kundy Crew známých svými guerillovými výšivkami. Barevných bavlnek se chopily ženy i muži a následující hodinku či dvě všichni strávili vyšíváním svých myšlenek a důležitých sdělení světu.

Odpoledne obou školních dní zaplnily workshopy pod vedením didaktičky a didaktiků z ÚSTR, které na rozdíl od přednášek umožnily publiku zapojit se mnohem více do debaty a formulovat vlastní myšlenky při práci s textovými a obrazovými materiály. Za nejvydařenější bych označila workshop Odbojáčky zorganizovaný Karinou Hořenou a Jaroslavem Pinkasem, kteří se spolu s účastníky a účastnicemi snažili otevřít otázku ženského aktérství v odboji a diskutovat o ní. V diskusi nad analyzovanými texty a obrázky se postupně formovala alternativní definice odbojové činnosti a hrdinství, jež zahrnuje i jiné formy aktivit, než je tradičně glorifikovaný a s muži spojovaný boj se zbraní v ruce.

Druhý workshop se slibným názvem Husákovy matky vedl Vojtěch Ripka, který přiměl zúčastněné k vytvoření vlastní prezentace sestavené z dobových novinových článků a fotografií týkajících se rodinné politiky. Dále je inspiroval k úvaze, jak zajímavěji a srozumitelněji vyprávět dějům a začátkům o československém socialismu 70. a 80. let, a to s přihlédnutím k sociálním dějinám a každodennosti. Zúčastněnými vyučujícími byl právě tento workshop hodnocen velmi kladně ve smyslu poskytnuté inspirace pro praktickou výuku. Nedostatek času a důraz na praxi však omezil možnost hlubšího zamyšlení nad historickou a společenskou rolí matek tzv. Husákových dětí a nad genderovým řádem v období normalizace.

Třetí workshop Gender a historie byl zaměřen literárně a připravili ho Kamil Činátl a Čeněk Pýcha. Zdá se, že (nevyslovenou) ambicí vedoucích workshopu bylo obohatit genderovou analýzu textu o intersekcionalní pohled zahrnující rozdílné ztvárnění a re-



die kultury Libory Oates-Indruchové, jež by se zdály dávat větší smysl z hlediska oborového zaměření. Autorka se poté obrací k představení studií vizuální kultury a především ke kritice dějin umění a jejich zaměření na kanonická díla a na ignorování (alespoň ve slovenském prostředí) zásadních feministických otázek, jako je například zobrazování těla a jeho dopady, subjekt umělce atd. Pro českou čtenářskou obec může být zajímavé pozitivní hodnocení české situace na poli feministických studií umění, byť převážně současného, jež podle Jany Oravcové nemá na Slovensku zatím obdobu. Poněkud zarážející je vynechání autorek, jež se zabývají studiem vizuální kultury z genderové perspektivy, jako je například Sarah Pink či Gillian Rose, nabízejí totiž „hotové“ propojení kritických studií vizuální kultury a feministických přístupů, které by bylo alespoň částečně možné použít jako metodologický základ pro předkládanou analýzu.

Uvedená teoretická východiska ale nejsou přetavena v popis metod, naopak se zdá, že rozdíl mezi teoriemi a metodami nechává autorka stranou a rovnou přistupuje k analýze, v níž ale používá i teoretické rámce a přístupy, o kterých se v úvodu nezmiňuje. Největší problém v tomto směru spatřuji v oblasti práce s konceptem genderu, uchopením ideologie a používání psychoanalytických výkladových rámců. Co se týče genderu, autorka nikde výslovně neříká, s jakou definicí pojmu pracuje, byť například její aplikace teorie subjektu Judith Butler na zobrazování žen je velmi přesvědčivá a přínosná. Jistou rozkolísanost přitom prozrazuje i lavírování mezi používáním a odmítáním přechylování příjmení zahraničních autorek (především Judith Butler – např. s. 47 a Linda Nochlin). Způsob používání slova ideologie ilustruje jistě zmatení, ke kterému v textu opakovaně dochází. Autorka totiž často používá dobový jazyk vycházející z politických interpretací marxismu přímo k uchopování zkoumaného materiálu. Kupříkladu na s. 34 se tak můžeme dočíst: „Charakteristický prvek povojnového Československa podle tohoto modelu potom před-

stavoval socialistický ekonomický systém, založený na centralistickom riadení a na spoločnom vlastníctve výrobných prostriedkov.“ Autorka tak vlastně promlouvá jazykem režimu, který by měla analyzovat. Podobně se na více místech dočítáme o ideologickém aparátu, ale bez jakéhokoli odkazu na Louise Althussera nebo na jiné rámování. Propaganda a její vztah k ideologii se explicitně objevují až v samém závěru práce. Je možné, že je autorka přesvědčená o tom, že všichni dobovému jazyku rozumějí a nechápou jej doslova, ale čtou jej kriticky; v době, kdy ale už naprosto není možné předpokládat, že celá možná čtenářská obec knihy sdílí takové čtení, je třeba používané koncepty jasně vymezit. I psychoanalytické rámce se objevují velmi náhle a není jasné jejich propojení například s dílem Judith Butler a Michela Foucaulta.

Souvisejícím problémem knihy je i výběr vzorku. Autorka na téměř dvou stech stránkách rozebírá zjevně velmi pečlivě vybraný soubor plakátů, hraných i reklamních a agitáčních filmů, časopisů i několika kanonických obrazů, nikde v textu ale neuvádí, na jakém základě k jejich výběru přistoupila. Přitom velmi důsledně dodržuje interpretaci obrazu v návaznosti na filmový narativ či popisky, které obraz doprovázejí. Nikdy se nespolehá na samotnou vizuální informaci. Není ale vždy zřejmé, proč některým výpovědím přikládá větší výpovědní hodnotu než jiným. Vizuální materiál tak někdy hodnotí kritičtěji než výpovědi „nových“ pracujících žen otiskovaných například v časopise *Slovenka*. Přesto ale čtenáře nebo čtenáři představovaný materiál zpřístupní komplikovanou a často paradoxní oficiální vizuální reprezentaci 50. let způsobem, jenž se vymyká stále velmi častým zjednodušujícím interpretacím. Byť není práce s genderem jako konceptem konzistentní a často je unášena tím, o jaké konkrétní autorce Jana Oravcová právě referuje, daří se jí zpochybnit univerzalitu zesměšňovaného obrazu/ideálního typu traktoristky jako dominujícího obrazu „nové ženy“ 50. let.

---

*prezentaci české a německé etnicity a s nimi spojeného sociálního statusu v literárních dílech odkazujících na 30. a 40. léta v Československu. Vyhrazená hodina ale neposkytla dostatečný čas k důkladné analýze tří vybraných textů a příležitost blíže seznámit zúčastněné s intersekcionalním analytickým přístupem zůstala do značné míry nevyužita.*

*Letní škola připravila pro své účastnice a účastníky i pro veřejnost také večerní program nazvaný Božena Němcová. Archeologie jednoho mýtu, který sliboval debatu nad různorodostí obrazů Boženy Němcové a jejich místem v kulturní paměti a veřejném prostoru. Pozvání hosté z řad umělců – Vojtěch Mašek a Štěpán Pácl – s hostkou historičkou Libuší Heczkovou sice některé obrazy nastínil, ty však v podstatě odrážely tradiční vnímání osobnosti Němcové a bohužel ani nebyly podrobeny hlubší analýze.*

*Na závěr letní školy se účastníci a účastnice sešli k utřídění nově nabytých poznatků a nápadů, které si z celého programu odnášejí, a také k jeho celkovému zhodnocení. Zaznívala zejména poděkování za podnětnou práci s materiály i za vnesení alternativního pohledu do některých ustálených výkladů české historie. Valnou většinu zúčastněných tvořily učitelky a učitelé, přínosy přednášek a workshopů tedy byly posuzovány z hlediska praktické využitelnosti ve vyučování. Z hlediska genderové perspektivy a genderově-analytického přístupu vykazovaly zejména workshopy i debata o Boženě Němcové určité rezervy. Avšak vzhledem k tomu, že dějiny genderu jsou v mnoha centrech historického bádání v České republice zatím spíše opomíjeny, představuje letní škola ÚSTR Druhé strany dějin příjemné překvapení a rozhodně vykročení směrem k celistvějšímu a zajímavějšímu výkladu moderní české historie.*